

Проект: “РАЗВОЈ НА ЕКОЛОШКО ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО”

Проектот е финансиран од Европската Унија

ПРИРАЧНИК: ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО

Проект: “РАЗВОЈ НА ЕКОЛОШКО ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО”

Проектот е финансиран од Европската Унија

ПРИРАЧНИК: ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО

Проект: “РАЗВОЈ НА ЕКОЛОШКО ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО”

Проектот е финансиран од Европската Унија

ПРИРАЧНИК: ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО

**Прирачник:
ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО**

Автор: Марјан Николовски

Скопје, јули, 2016

Изготвувачи:

Издавач Центар за еколошка демократија – Флорозон

Изработил Марјан Николовски

Проект Развој на еколошко истражувачко новинарство

Проектен тим: Кирил Ристовски, Проектен менаџер
Нешат Аземовски, Проектен специјалист
Ивана Трајчев, Проектен асистент и лице одговорно за односи со јавност

*Подготовка, графички
дизајн и печат* График Мак Принт

Тираж 200 примероци

Оваа публикација е подготвена со поддршка на Европската Унија.
Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на авторите и
на ниту еден начин не ги одразува гледиштата на Европската Унија.

Скопје, јули, 2016

СОДРЖИНА:

ВОВЕД	5
ОСНОВИ НА ИСТРАЖУВАЧКОТО НОВИНАРСТВО	6
КАКО И КАДЕ ДА НАЈДЕТЕ ПРИКАЗНА КОЈА ВРЕДИ ДА СЕ ИСТРАЖУВА?	12
ЗАПОЧНУВАЊЕ НА ИСТРАГА	14
ИЗВОРИ И СПИНУВАЊЕ НА ИНФОРМАЦИИ	15
ИНТЕРВЈУИРАЊЕ	16
ДЕСЕТ ТОЧКИ НА ПАТОТ ДО ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО	18
ОСНОВНИ АЛАТКИ КОИ СЕ КОРИСТАТ ПРИ ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО	21
КРЕИРАЊЕ НА „ПРИКАЗНАТА“	22
ГЕНЕРАЛНИ ПРАВНИ И ЕТИЧКИ ПРИНЦИПИ ВО НОВИНАРСТВОТО	24

ВОВЕД - ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО

Истражувачкото новинарство е форма на новинарство во која новинарите длабоко истражуваат една тема на интерес, како на пример сериозен криминал, политичка корупција или корпоративни малверзации.

Новинарот истражувач може да потроши месеци дури и години во истражување и подготвување на еден единствен извештај. Ваквиот вид на новинарство најчесто го практикуваат печатените медиуми, одредени магазини, мрежни станици и слободни (freelance) новинари. Истражувачкото новинарство уште се нарекува и известување за одговорност.

Во следните страници накратко ќе се запознаете со основите за истражувачкото новинарство и како истото можете да го применувате и практикувате:

- **Основи на истражувачко новинарство;**
- **Избор на теми за истражување;**
- **Започнување на истрага;**
- **Извори на информации, спинување на информации;**
- **Форензичко интервју;**
- **Основни истражувачки алатки;**
- **Креирање на „приказна“;**
- **Генерални правни и етички принципи во новинарството.**

1. ОСНОВИ НА ИСТРАЖУВАЧКОТО НОВИНАРСТВО

Истражувачко новинарство претставува пронаоѓање, известување и презентирање на вести кои некои други луѓе се обидуваат да ги сокријат. Истражувачкото во принцип е многу слично на стандардното известување, освен тоа што личностите кои се во центар на приказната вообичаено нема да ви помогнат во сторијата, а многу пати и ќе се обидат да ви ја запрат истата.

Основната задача на новинарите е да им обезбедат на гледачите, слушачите и читателите информација што се случува во заедницата и во општеството околу нив. Репортерите го прават ова на начин што откриваат факти и истите ги презентираат во медиумите во кои работат.

Најчесто новинарите имаат лесна задача да стигнат до одредени информации и факти, на места како судовите, Парламентот, јавни собири, известуваат за катастрофи, религиски или за спортски настани.

Луѓето често самите се обидуваат да ги „нахранат,, новинарите со различни информации. Впрочем во многу од земјите на илјадници луѓе основното работно место им е односи со јавност, портпароли, коментатори и други брифери за потребите на новинарите.

И покрај ваквата состојба, сепак се случуваат многу работи, кои луѓето се обидуваат целосно да ги сокријат од јавноста или пак делумно да ги прикријат. Во најголем дел од случаите станува збор за приватни (лични) работи, кои немаат

големо влијание врз останатите стејкхолдери – како лоши семејни односи или лош извештај од училиште. Овие персонални информации можат да останат тајна, но сепак представуваат ризик врз репутацијата на предметот од интерес (индивидуа, претпријатие, регулаторно тело и слично).

Во многу други случаи, владите, министерствата, компаниите, организациите и индивидуалните лица се обидуваат да прикријат одлуки или настани кои имаат, или може да имаат сериозно влијание врз останатите луѓе. Кога новинарите се обидуваат да известуваат токму за ваквите одлуки или настани, кои некој се обидува да ги сокрие или држи во тајност, тогаш станува збор за истражувачко новинарство.

Еден многу влијателен лик во новинарската историја, Големиот медиумски издавач Лорд Нортклиф, или Алфред Чарлс Виљамс Хансворд, кој е и основач на таблоидното новинарство, на „Дејли меили“, Дејли Мирор“, кои на почетокот од XX век биле револуција во печатените медиуми, а едно време и сопственик и на „Обсервер и Тајмс“, всушност преземајќи ги, ги спасува од банкрот, значи Лордот Нортклиф како гигант и револуционер во британското новинарство пред првата свеска војна запишал неколку и денеска важни ставови, а меѓу ни и клучната: „Вест е се она што некој, некаде сака да го потисне и прикрие, а се останато е реклама.“

Од него е и познатата реченица дека „Само лошата вест е добра вест“ или првата реченица во учебниците по новинарство „Вест не е ако куче касне човек, туку кога човек ќе касне куче“.

Со други зборови истражувачкото новинарство е исто што и вистинското новинарство.

Сепак во теоријата на новинарството многу теоретичари се обидуваат истражувачкото новинарство да го дефинираат во посебен жар, како посебен тип новинарство, главно акцентирајќи го трудот, потрошеното време, искуството и потрошените средства, како и опасноста која произлегува од неговото практикување. Па секогаш го карактеризираат како „едно од најтешките новинарства за работа кое бара многу труд и време“.

Сепак во теоријата на новинарството речиси сите автори кога прават обид за негово дефинирање имаат една единствена заедничка појдовна точка која мора да ја има за да може да се дефинира како истражувачко новинарство.

Тоа е да се темели на оригинална истражувачка работа на новинарот со цел да открие информација која поединец или организација, или дел од власта настојува да ја сокрие, но таа информација мора да биде аргументирано укажување на проблем од општ интерес.

Постојат повеќе причини зошто на секое општество му е потребно истражувачко новинарство. Еве дел од нив:

- Луѓето имаат право да знаат за општеството во кое живеат. Имаат право да знаат за одлуките кои можат да влијаат на нив и нивните животи, дури и доколку луѓето на власт би сакале да ги задржат во тајност истите.
- Луѓето на власт, без оглед дали се во Владата, локални моќници или се во јавни или приватни претпријатија, можат да ја злоупотребат власта, која ја имаат во моментот. Можат да бидат корумпирани, да ја злоупотребат својата службена положба, да ги прекршуваат законите или да прават работи кои им штетат на останатите луѓе или пак едноставно, тие можат да бидат некомпетентни или пак не знаат да ги извршуваат коректно своите работни задачи. Луѓето најчесто се обидуваат да ги сокријат ваквите информации од јавноста. Новинарите треба да информираат за ваквите злоупотреби.
- Должност на новинарите е постојано да набљудуваат колку добро луѓето на власт ги извршуваат своите задачи, особено оние кои се избрани од граѓаните. Новинарите би требало да проверуваат дали и колку ги исполнуваат ветувањата дадени на изборите. Политичарите и останатите, кои не си стојат на ветеното ќе се обидуваат да ги сокријат, дури и да спречат објава на вакви информации. Новинарите треба да се обидат да ги објават.
- Новинарите не можат да ја земат правдата во свои раце, и да сторат нешто конкретно за оние кои се однесуваат лошо или го прекршуваат законот, нивната улога е да информираат за истото и да се надеваат дека заедницата или општеството ќе го сторат останатото, да ги казни прекршителите или да го промени системот доколку е погрешен.

Велат дека секој новинар е новинар-истражувач, или барем така треба да биде. Но подобро е да се каже дека секој новинар, би можел да биде новинар истражувач.

Кој треба да биде предмет на истражување?

Новинарите треба да бидат способни и подготвени да објават информации за злоупотреби, корупција и криминални активности од сите полиња на јавниот живот, но главните области за истражување се:

Владата, општините и судот, како предмет на истражување

Предмет на истрага можат да бидат од општиските совети, градоначалниците па се до министрите и републичката влада, но некогаш и владите на други држави. Понекогаш политичарите и јавните службеници се всушност корумпирани и би требало да бидат објавени и тргнати од позициите, но многу често тие ги кријат информациите за донесените одлуки, затоа што знаат дека ако јавноста дознае, нема да и се допадне истото, а тие ќе можат да ги загубат своите позиции. Често луѓето на власт кријат одредени договори кои ги имаат потпишано и спремни се да направат се таквите информации да не стигнат до јавноста по ниедна цена. За некои од нив не е битно колку штета може да настане со потпишувањето на таквите договори, битни им се само личните интереси. Некои челници се премногу долго на своите позиции, па забораваат дека јавноста има право да знае за сите нивни постапки. Кога јавноста избира луѓе за да ја претставуваат и плаќаат даноци на одредена институција, таа (јавноста) има право да знае што оние кои ги избрале работат за време на мандатот, но и избраниците мораат да знаат дека нивната нетранспарентност може сериозно да се одрази на следните избори.

Компаниите како предмет на истражување

Информациите дека некои компании го прекршуваат законот треба да бидат објавени, но претпријатијата често сакаат нивните активности да ги чуваат во тајност поради различни причини. Често приватните компании информациите дека направиле одредена погрешна проценка, која ги чинела загуба или информациите за нивниот развоен план ги чуваат во тајност од јавноста, но и од конкуренцијата. Преку своите PR служби јавноста ја потхрануваат единствено со вести, кои тие би сакале да стигнат до очите и ушите на јавноста, се останато се трудат да го потурнат под тепих, и доколку е можно таму трајно да остане.

Без оглед што станува збор за приватни компании и тие имаат одговорност пред јавноста, затоа што и тие се дел од заедницата. Затоа секоја приватна компанија може да биде предмет на истражување.

Генерално секоја институција, секое претпријатие, личности со влијание или удел во општеството без оглед дали се финансираат од државни или приватни пари доколку прават нешто надвор од законските рамки би можеле да бидат предмет на истражувачко новинарство, со цел јавноста да дознае за истото.

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ

Дали веста вреди?

Многу од весниците, радиата телевизиите и интернет порталите секојдневно добиваат многу пријави или барања од граѓани да „истражат“ одредено наводно лошо работење. Новинарите мораат да бидат внимателни и претпазливи кога избираат која тема или приказна ќе биде предмет на нивно „истражување“ или проверка, затоа што често пријавите од граѓаните можат да бидат „од забава“ поради одмазда или пак намерна измама за да се наштети некому. Пред да се почне со истражувањето на одредена тема, новинарите мораат сериозно да ја проверат релевантноста и на информацијата, но и на изворот кој им ја доставува истата. Одако ќе ја проверат веродостојноста на добиената пријава одлучуваат дали и како ќе и пристапат на истата.

Внимавајте во изборот на приказната за истражување

Ова се неколку критериуми на кои треба да внимавате во изборот на истражувачките приказни: Дали се нови, невообичаени и интересни за луѓето? По некогаш некои приказни можат да влијаат само на една личност или да бидат неважни и да не вреди да бидат анализирани. Немојте да заборавите имате ограничено време и ресурси, така што нема да можете да и се посветите на секоја идеја за приказна. Искористете ја својата новинарска проценка.

Држете ги очите и ушите секогаш отворени за евентуални приказни. Понекогаш луѓето сами ќе ви донесат приказна, но често и вие самите треба да ги откриете приказните. Идеите за истражувачка сторија може да ги прочитате или чуete некаде, но добра идеја може да ви дојде дури и кога ги миете забите. Дobar новинар истражувач никогаш не дозволува да му избегаат можни докази за приказната, тој секогаш ги запишува, затоа што подоцна може да му се најдат.

Слушајте ги сите разговори на луѓето, дури и озборувањата во автобус, на улица, а не ретко вашиот бербер може да биде добар извор на информации кои би отвориле истражувачка приказна. Уличните муабети често можат да бидат воведната информација за отворање на истражувачка приказна, но НИКОГАШ не пишувајте приказна базирана единствено на озборувања и муабети.

Обезбедете ги фактите!

Затоа што истражувачкото известување подразбира копање на скриени факти, вашата задача нема да биде едноставна како да известувате од секојдневна прес конференција. Секогаш луѓето на позиција ќе сакаат да ја сокријат вистината од вас. Ваша должност е да соберете што е можно повеќе релевантни факти, од што е можно повеќе луѓе како поткрепа на приказната која ја истражувате. Информациите кои ги објавувате мораат да бидат точни, затоа секогаш проверете ги по два пати.

Никогаш не очекувајте драматични резултати. Вистинското истражувачко новинарство ретко изгледа како она кое го гледаме во филмовите. За повеќето истражувања потребни се многу часови работа во собирање на многу ситни детали, за што е потребно време. Вие и вашиот уредник мора да сте свесни за ова, кога ќе се одлучувате за подготовка на истражувачка приказна. Доколку не добиете доволно време, може да не бидете во можност успешно да ја истражите истражувачката приказна

Поврзете ги фактите

Како што ги собираете фактите, врзувајте ги меѓусебно, за да бидете сигурни дека ќе имаат некаква смисла. Истражувачкото известување најчесто изгледа како редување на сложувалка. На почетокот имате еден куп на делчиња, но доколку полека и внимателно ги редите, сложувалката ќе ја добие вистинската слика. Сепак за разлика од обичната сложувалка, при изработката на истражувачката приказна нема да ги имате сите делчиња на самиот почеток, треба самите да откриете кои се деловите кои недостигаат и да ги пронајдете.

Проверка на факти

Запомнете вие се обидуваат да пронајдете информации кои некои луѓе се обидуваат да ги сочуваат во тајност. Стандардните извори на информации нема да ви помогнат во истражувањето, затоа не ќе можете кај нив да ги проверите фактите. Тие најверојатно и ќе се обидат да ви се спротивстават и ќе ги бараат вашите грешки во то што истражувате и објавувате. Доколку некаде погрешите во известувањето, речиси е сигурно дека ќе ве тужат. Затоа секогаш морате внимателно да ги проверите фактите. Како совет земете го примерот на една од најпознатите истражувачки стории, така наречената Вотергејт Афера. Репортерите на Вашингтон Пост Bob Woodward и Carl Bernstein истражувале криминал кој најверојатно би водел до уривање од власт на претседателот на САД Ричард Никсон. Тие знаеле дека нивните непријатели ќе чекаат на нивна грешка, така што се договориле основното правило да биде дека нема да објавуваат факти кои не се потврдени од најмалку два извора. Ова е добар пример, кој и вие доколку сакате да бидете добри новинари истражувачи би можеле да го следите.

Како и да е, запомнете дека многу од луѓето кои би можеле да ги интервјуирате за корупција би можеле и самите да бидат корумпирани. КРИМИНАЛЦИТЕ ЛАЖАТ, затоа гледајте со сомнеж на секоја информација која ќе ви биде кажана и проверете ја секогаш со уште некого, преферирајте некого на кого му верувате.

Докази

Како прилог на собирањето на фактите, би требало да соберете и докази кои ќе ги поддржат истите факти. Ова е особено значајно доколку ве тужат за клевета, поради вашата истражувачка сторија. Судовите ќе прифатат единствено факти кои можат да се докажат. Доколку некој ви каже нешто во камера или како официјална изјава, on the record, ќе можете на судот да му ги прикажете вашите забелешки или снимениот материјал, но доколку станува збор за пишана

изјава не би било лошо истата да ја имате потпишана од личноста која сте ја интервјуирале, ова му доаѓа како да сте добиле законски валидна изјава под заклетва. Оригиналните документи обично судот ги прифаќа како докази, но внимавајте копиите може да не бидат прифатени, освен доколку копиите не се поддржани со доказ од сопственикот на оригиналите.

Доверливи извори

Кога истражувате корупција или злоупотреба, ќе се сретнете со луѓе кои ќе ви дадат информација единствено доколку ветите дека никогаш нема да го откриете нивниот идентитет.

Ова често се случува кога истражувате криминал, затоа што вашите извори се плашат од евентуална одмазда.

Доколку се согласите на овие услови, немојте да заборавите дека некогаш во иднина во истражната постапка судијата може да ви нареди да го откриете името на доверливиот извор кој ви ја дал информацијата. Во таква ситуација би го прекршиле законот доколку одбиете да го откриете името на изворот и дури им можеле да завршите во затвор како соучесник и за непочитување на судот.

Доколку ветите дека ќе го заштитувате доверливиот извор, мора и да го правите тоа, се додека самиот извор не ви дозволи да постапите поинаку. Така доколку не сте подготвени да одите во затвор за да го заштитите изворот, не давајте такво ветување воопшто.

Закани

Инволвираните личности во истражувачката приказна може да ви се закануваат да престанете да истражувате. Заканите можат да бидат од психички карактер или од бизнис карактер (да се заканат дека ќе престанат да се огласуваат на вашиот медиум) Некогаш заканите се дури и лични со најава за физичко насилство. Најчесто заканите со физичко насилство не се реализираат, затоа што лицата за кои ја пишуваат приказната самите сваќаат дека доколку ве повредат само ќе си ја искомплицираат ситуацијата. Сепак секоја закана морате да ја пријавите веднаш на вашиот уредник или кај адвокатот на медиумот. На тој начин ќе ги споделите грижите со некој кој има поголема моќ и познавање и би можел да ви помогне. Би ви помогнало доколку и лицето кое ви се заканува знае дека сте ја споделиле информацијата за заканата со надлежните во вашиот медиум. Доколку имате и сведоци или докази за заканата истата можете да ја искористите во вашата истражувачка приказна, но откако претходно ќе добиете совет од вашиот адвокат.

Истражувачкото новинарство секогаш води кон некои непријатни конфликти, затоа доколку сметате дека не можете са се справувате со такви ситуации, држете се понастрана од истражувачки стории.

Работете во рамки на законот

Новинарите немаат специјални законски права, дури и кога истражуваат корупција. За разлика од полицијата, новинарите не смеат да прислушкуваат туѓи телефонски разговори или да отвораат туѓи писма и емејлови. Новинарите не смеат да влезат во туѓи простории доколку не добијат одобрение за сопственикот за истото.

Мора да работите во рамки на пропишаните законски правила и прописи, но и повеќе од тоа не смеете да користите неетички методи за собирање на информации. На пример не смеете да се преправате дека сте некој друг, за кој луѓето би сметале дека се обврзани дека треба да дадат информација, како на пример полицаец, владин преставни или даночен инспектор.

Сепак понекогаш не мора воопшто да се претставите дека сте новинар. Секогаш кога се сомневате дали нешто што сакате да го направите за истражување на приказната е законски консултирајте се со уредникот или со адвокатот на медиумот.

2. КАКО И КАДЕ ДА НАЈДЕТЕ ПРИКАЗНА КОЈА ВРЕДИ ДА СЕ ИСТРАЖУВА?

Пронаоѓањето на добра идеја за истражувачка приказна не е лесно. Генерално тоа е еден од најтешките делови во истражувачкото новинарство.

Во продолжение ви посочуваме различни алтернативни начини како и каде да пронајдете добра тема за истражување:

Вашето лично искуство

Многу често новинарите се жалат дека нема добра приказна која може да биде предмет на истрага. Кога сакате да отворите истрага најдобар начин е да се потпрете на вашето лично искуство. Да истражите приказна во која вие лично сте биле инволвирани. Доколку се прашувате дали вашето лично искуство или информација поврзана лично со вас може да биде добра тема за истрага, одговорот е ДА. Но за да биде успешна приказната немојте да се потпирате на сеќавања, секогаш кога ќе намирисате приказна која можете да ја отворите врз основа на вашето искуство, запишувајте, снимајте или фотографирајте. Приказната ќе му ја предложите на уредникот, доколку ја прифати, снимениот материјал, запишаните цитати или собраните документи ќе ви бидат од огромно значење

Искуството на вашите пријатели или членови на семејството

Искуството на луѓето кои ве опкружуваат во секојдневниот живот можат да бидат добра основа за почеток на истражувачка сторија. Внимавајте нивните искуства можат да бидат само почетна точка.

Членови на вашето семејство, пријателите или дури и соседите може да се на работни позиции од каде може да излезе одлична истражувачка сторија. Прво што треба да направите е да размислите кој на која работна позиција е и дали и како може да извлечете интересна информација од него. При тоа не смеете да заборавите дека сепак станува збор за ваш роднина или пријател, немојте да правите ништо без да го информирате за она што сакате да го направите. Дополнително, немојте да заборавите дека без оглед на вашата блискост со нив тие не мора да сакаат да ви помогнат по секоја цена.

Локални весници, радио станици и службен весник

Слушајте и читајте постојано. Анализирајте се што ќе чуete, погледнете ги работите од понаков аспект, истражувачката сторија може да се појави онаму каде што не ја очекувате во рамки на оглас во локален весник, на дебатна емисија на радио. Во весниците речиси секојдневно се објавуваат повици за работни места, различни тендери за набавки или одлуки за бизнис планови и активности на компаниите. Читајте и можеби токму таму ќе ја најдете темата за истражување. На радио често има дебатни емисии каде може да чуete работи кои се надвор од стандардните PR соопштенија, може токму таму е вашата приказна.

Читајте го службениот весник, таму речиси сигурно има по најмалку една истражувачка сторија во секој број.

Анкети, анализи и статистички податоци

Темелно разгледувајте ги сите направени анкетни прашалници или анализи од државни институции и приватни компании на различни теми.

На редовна база отварајте го сајтот на државниот завод за статика <http://www.stat.gov.mk/>

Во објавите на статистичките податоци за државата речиси сигурно ќе најдете информација вредна да се истражување. Редовно проверувајте ги извештаите на државниот правобранител, Хелсиншкиот Комитет за човекови права како и на сите други граѓански здруженија од сите области на живеењето.

Читајте и сурфајте на веб

Интернетот е неограничен простор во кој во секое време можете да најдете безброј информации од сите области на живеењето. „Чепкајте“ информации од областа која е ваш интерес за истражување, лесно можете да откриете нешто што би претставувало стартна точка за ново истражување.

Проверувајте ги јавните информации

Во последно време сите државни и локални институции се придржуваат на правилото да ги информираат граѓаните за сите свои активности. Нивните огласни табли и интернет портали можат да бидат местото каде може да откриете информација, кој би била вредна за истражување. Меѓутоа внимавајте и покрај обврската да се информира јавноста за некоја активност, доколку истата информација не би им се допаднала на граѓаните таа би била поставена на сајтот но веројатно во некое ќоше или со ситни букви за да не може никој да ја забележи. Пребарувајте ги темелно порталите и гласилата на јавните институции.

3. ЗАПОЧНУВАЊЕ НА ИСТРАГА

Откако ќе ги најдете изворите и од нив ќе добиете информации, доаѓа моментот кога сметате дека би требало да започнете со истражувањето на приказната, но сепак не можете директно од идејата веднаш да почнете со истражувањето, вие ја имате само почетната точка. Истражувачките стории носат тежина на социјална одговорност и различни правни ризици, затоа пред да почнете да истражувате морате да се консултирате со тимот со кој би работеле. Да добиете одобрение од уредникот, да ја проверите поддршката од колегите, да ги проверите изворите и да направите план за реализација на приказната.

- Прво потребна ви е рамка со структурирани прашања, кои ќе ви овозможат да продолжите натаму со идејата за теоретската приказна и хипотезите или прашањата на кои вашиот истражувачки проект треба да даде одговор.
- Внимателно го планирајте истражувањето, размислувајте за образложенијата, изворите, евентуалните препреки, временската рамка и потребниот буџет.
- Со планот го трасирајте патот по кој треба да се движи приказната
- Разгледајте ги сите извори: Примарни, секундарни, документи, луѓе и во дигитална форма
- Внимавајте во употребата на секој од изворите и создадете си методологија која ќе ви овозможи да копаете информации од изворите кои се соодветни

4. ИЗВОРИ И СПИНУВАЊЕ НА ИНФОРМАЦИИ

Можни извори на информации

Изворите на информации за вашата истражувачка сторија можат да бидат најразлични. Во следните неколку пасоси ќе ви посочам само дел од нив и на што се треба да внимавате при восприемањето и користењето на информациите од изворите.

Извор на информации можат да бидат: различни сведоци, моментални и претходни соработници, експерти во истражуваната област, владини и претставници од локални институции итн.

- Колку можат да бидат корисни изворите не зависи само од изворите, туку и од вас, колку сте вешти да ги искористите.
- Почнете со конкретниот предмет на истражување, потоа мапирајте ги сведоците, луѓето кои се инволвирани моментално или биле инволвирани претходно, пронајдете експерти и релевантни претставници и други контакти кои би придонеле за приказната, потоа направете селекција од нив.
- Внимателно одберете ги експертите и најдете начин да се справите со различните експертски ставови без да ги нарушите аргументите.
- Обрнете посебно внимание на организација на контактите кои постапуваат како „чувари и отворачи на портите“.
- Користете тајни техники единствено откако внимателно ќе донесете одлука за битноста на истражувачката приказна за јавниот интерес.
- Евалуирајте ги изворите и документите со кои располагате методолошки. Искористете го правилото „потврда од два извора“ за да се осигурате дека имате потврда за секоја информација која планирате да ја објавите.
- Внимавајте да не бидете испинувани или искористени. Прашајте и проверете која е причината и мотивот да ви биде доставена информацијата.
- Обидете се да ги убедите вашите извори да ви дадат „on the record“ информација, доколку не сакаат, бидејте претпазливи и уверете ги дека нема да го откриете нивниот идентитет.
- Избегнувајте да им плаќате на изворите за било што и на било каков начин, затоа што тоа може да биде погрешно сватено како плаќање за приказната.
- Заштитете се себе си обезбедете ги сите податоци изјави и оригинални документи од битните извори
- Проверете дали претходно е истражувана истата приказна, и како истатата поминала, ако воопшто е истражувана во било кој сегмент.
- Најбитен е принципот дека вашиот однос кон изворите е светост. Немојте да давате ветувања кои не би можеле да ги исполните, мора да бидете подготвени да ја загрозите вашата слобода со цел да го сочувате идентитетот на изворот, доколку претходно сте го ветице тоа.

5. ИНТЕРВЈУИРАЊЕ

Основните принципи на планирање и подготовка се однесуваат и на изработката на секое интервју, сепак за изработката на интервјуа наменети за истражувачки стории треба да имате повеќе искуство и способности и малку поинаков пристап во извршувањето на работната задача. Во изготвувањето на интервју наменето за истражувачка приказна времето е од суштинско значење, а често и контекстот е поинаков. Затоа при интервјуирањето ќе користите различни стратегии и техники за поставување на прашања, за на крајот да постигнете и различна цел отколку кога спроведувате стандардно интервју.

Подготовката за интервјуто е клучна. Посветете колку што е можно повеќе време на истражување за темата на која го правите интервјуто, соберете ги примарните документи, испланирајте ги прашањата и ако е можно направете проба.

Пред да правите интервју со некогo сами одговорете си на следните прашања:

- Која е темата на која ви требаат конкретни одговори?
- Која е личноста која може да ви ги даде најсоодветните информации?
- Дали и што сакате да постигнете со интервјуирањето на одредена личност?
- Кој формат на интервјуирање најмногу одговара за конкретната тема и личност?
- Каква техника за интервјуирање треба да примените?
- Каде би го спровеле интервјуирањето? Процесот за интервјуирање пред камера е посложен.

Откако ќе имате одговор на сите овие прашања

- Наместете го интервјуто во насока да одговара на околностите на приказната.
- Не го менувајте ставот. Дури доколку интервјуто почне да се движи во поинаква насока останете смирен и немојте да заборавате дека вашето неутрално однесување при поставувањето на ставовите дава подобри резултати.
- Имајте стратегија за време на целото интервјуирање. Секогаш започнете го интервјуто со полабави и општи прашања за да го опуштите соговорникот и полека во текот на интервјуирањето движете се кон поставување на подиректни и поконкретни прашања, така ќе успеете да го насочите соговорникот да ви ги даде бараните одговори за конкретните аспекти
- Користете техника на „мапирање“, на битните работи, пишувајте забелешки за контрадикторните одговори на соговорникот, за подоцна да можете да го потпрашате.
- Секогаш користете едноставни и чисти и директни прашања.
- Добро интервју не е интервјуто во кое новинарот доминира над соговорникот.
- Пред почетокот на разговорот секогаш договорете ги основните правила (пример дали информациите се ON или OF THE RECORD) се со цел да немате проблеми подоцна при правењето на приказната.
- Немојте да заборавите дека не се битни прашањата, битни се одговорите. Новинарите знаат да кажат дека не постои глупаво прашање, постои само глупав одговор.

- Основното правило е никогаш не поставувајте прашања, каде што одговорот може да биде сведен на „Да“ или „Не“. Овој одговор не кажува ништо, а особено е непријатен во електронските интервјуа.
- Никогаш немојте да поставувате по повеќе прашања наеднаш
- Следете ги одговорите внимателно и доколку има потреба поставете дополнително прашање на веќе поставеното прашање (follow up question) се со цел да извлечете конкретна информација . Потпрашувањето може да го направите со изваден цитат или пак едноставно со парафразирање на делот од разговорот. Внимавајте и во овој дел прашањето да биде директно, конкретно и едноставно.
- Не брзајте и немојте да се плашите од тишината.
- Проучете ја стратегијата на соговорникот во насока да откриете дали ги избегнува одговорите и дали сака да сокрие нешто.
- Не секој соговорник е подготвен да дава добри одговори кога е на интервју. Доколку видите дека е уплашен обидете се да го опуштите со небитни разговори пред и на почетокот на разговорот. Немојте да му дозволите стравот од интервју (посебно пред камера) да биде причината да се откаже.
- Доколку ви е потребно користете прикриено интервјуирање, но бидете внимателни дали тоа соодветствува на етичките и моралните норми. За спроведување на ваков тип на интервјуирање морате да бидете посебно обучени.
- Никогаш немојте одговорите во интервјуто да вадите од контекст.

6. ДЕСЕТ ТОЧКИ НА ПАТОТ ДО ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО

1. Раширете ја дефиницијата за истражувачко новинарство

Кога се определувате да потрошите од своето време за истражувачко новинарство, тогаш ќе морате да ја раширите дефиницијата за тоа што ќе истражувате. Перцепцијата дека под истражувачко новинарство спаѓа само потрагата по пари, моќ и корупција честопати ќе ве демотивира, бидејќи да фатите траг во една таква приказна е премногу сложен и напорен процес, а и најчесто подложен на манипулации.

Затоа погледнете околу себе, се она што ви е сомнително, или нејасно може да биде предмет на добра истражувачка сторија. Луѓето сакаат да прочитаат одговори на прашања за кои имаат голем број нејаснотии. Секојдневно ги гледаат, а немаат логично објаснување.

2. Изградете институционална поткрепа за своето истражување

Да се разбереме!. Истражувачкото новинарство не е самостоен процес, туку групна тимска работа. Не е тоа поединечен спорт. Да тоа најмногу зависи од личниот порив на истражувачот, но тој има потреба од помош. Сам по себе, или сам со себе на старт е осуден на неуспех.

За добар истражувачки новинар најважно е да има екипа, или институционална (редкациска) поддршка. Но мора да се има предвид дека тој тим, таа институционална единица не се формира парцијално во зависност од предметот што се истражуваа. Таа мора да биде тимски изградена, тоа е еволуциски процес во сите редакции, а не ад-хок собирање не неколкумина. Тој тим мора да се разбира меѓу себе, како што се вели „Бај да бук“

3. Создавајте и поддржувајте ги своите извори

Кога станува збор за тоа дека самостојниот пристап е пливање во отворен океан без компас, мора да се има предвид дека покрај тимот внатре, потребен е индиректен тим од надвор. Популарно наречени извори на информации. Иако тој статус на многумина кои ја имаат таа улога не им е најсоодветен, па себе си се нарекуваат „пријатели на правдата“, сепак истражувачките новинари мора да создаваат, но и да ги поддржуваат своите извори.

Тоа се прави преку отворен пристап за комуникација со широк круг на луѓе, кои можат или имаат допир до релевантни информации. Тоа е процес кој не се прави преку ноќ. Едноставно тоа е најтешкиот и најдолгиот пат во изградбата на еден новинар во истражувач. За создавањето меѓусебна доверба, за растот на тој круг, понекогаш се потребни и години да поминат.

Многу е важно да стекнете взаемна доверба, на новинарот и на изворот. Но тоа не значи дека новинарот мора да остане само на довербата. Секогаш, ама секогаш обезбедете уште дополнителни два извора, независни еден од друг.

4. Информирајте се добро за темата

Значи не е премногу ако се каже дека новинарот мора да стане експерт за темата за која истражува. Мора да знае се што до истражувањето било јавно објавено, да ги знае официјалните ставови на страните во приказните, да знае што е важно, а што споредно.

Денес општеството и напредокот на технологијата овозможува лесен процес на пребарување и информирање преку интернет, но сепак многу важно е секој новинар да создава своја архива.

5. Барајте документи. Можеби има многу повеќе отколку што замислувате

Оригиналните документи овозможуваат најверодостоен доказ. Мора да се потрудите да ги обезбедите сите достапни документи за приказната. Прв чекор е да се искористат сите законски форми за пристап до информации од јавен карактер. Потоа треба да се искористат своите врски преку мрежата на извори на информации за да стасате до што повеќе оригинална документација. Овде треба да внимавате на законските прописи, да се осигурате дека тие документи го немаат знакот на „државна тајна“, тоа е нешто што ќе го отежни докажувањето на истражувањето.

Но, она што се документи од јавен пристап, регистрациони влошки, годишни извештаи, архиви, податоци... сето тоа мора да го имате пред себе.

Но, она што мора да се има предвид е фактот дека понекогаш документите само по себе се безвредни, ако новинарот не умее да ги прочита и анализира. Затоа е тука тимот.

6. Излезете од редакцијата и разгледувајте. Поттикнете, направете новинарскиот материјал да заживее

Новинарството не се прави во редакција, а уште помалку истражувачкото новинарство. Најверодостоен извор и информација е она која што ќе ја види личното око на новинарот. Истражувачот сведок е клучот за развојот на една приказна. Што значи, подготовка во редакција и надвор на терен.

7. Оценувајте, оценувајте, оценувајте

Ова е многу важна етапа од процесот на истражување. Зошто? Затоа што еден истражувачки процес може да трае долго, да дојде до многу крстосници во патот по кој треба да се оди од информациите кои постојано доаѓаат. Многу е важно, исклучително е значајно да не се загубите во сопственото истражување. Затоа мора постојано да се прави оценување на процесот. Што подразбира тоа? Тоа значи дека постојано треба да се анализира нивото на кое е истражувањето, дали да се оди подлабоко, дали да се влезе во друг правец, дали и кога е моментот за објавување? На крајот на краиштата постојано треба да се оценува дали треба да се продолжи со истражувањето, или да се стави крај и да се откаже од него? Во овој процес е особено важен и моментот на достапни ресурси, финанснии и логистички. Честопати од нив зависи до каде може да се продлабочува истражувањето

8. Проверка и потврдување

Што значи овој чекор. Ова е процес во кој треба да добиете фидбек. Повратна реакција од засегнатите страни. Тоа е моментот кога треба да ја обезбедите популарно наречената „втора страна“. Овој процес може да биде многу комплициран, но без негова релатизација вие немате истражувачка приказна, туку имате „рекет новинарство“. Никој нема да ви поверува во приказната ако некого осудувате, а не сте ја обезбедиле неговата вистина.

Затоа се што мислите дека е систем на комуникација мора да го искористите за да стасате до ставот и реакцијата на засегнатиот. Ако официјалните комуникации за разговор се безуспешни, тогаш тргнете на терен. Онаму каде можете и каде ќе успеете, стоите и чекате на неговата реакција.

Од овој чекор многу зависи како ќе изгледа финалната фаза на вашето истражување. Затоа вие мора да се подготвите за интервјуто со засегнатата страна.

-Што точно сакате да извлечете од засегнатата страна

-Пристапот. „Правам статија па потребни се вашите ставови“...

-Ништо не допуштајте

-Поставувајте прашања повторно и повторно, се додека не добиете потребен одговор

-Инсистирајте на потврдност, јасност и прецизност на одоворот. “Значи за да бидеме појасни, едноставно сакам уште еднаш да ја разгледаме темата...”

-Прости прашања.

-Не го оценувајте одговорот како лош или добар. Анализирајте го, дозволете му да зборува, колку повеќе соговорникот зборува, толку по добро за вас.

-Запомнете! Не се обидуваат да го надмудрите соговорникот, туку да извлечете одговори од него.

-Крајот на интервјуто не е и крај на разговорите. Секогаш оставајте простор дека е можно дополнително да го консултирате за нешто, за што сметате дека нема да ви биде јасно.

9. Како да им пријдеме на големите истражувања. Организирајте си го материјалот

Добрата организација е примарен чекор за истражувањето да биде успешно, а со тоа и да биде прифатено од гледачите, слушателите или читателите... од публиката. Текстот на сторијата мора да биде разглобен на делови кои соодветствуваат за секој случај, но и се во логична корелација на целината.

Овде треба да се разгледаат сите варијанти како најпривлечно да биде за читателот. Ако сторијата е можна во делови, тогаш разгледајте ја варијантата за парцијални објавувања. Поделбата на засебни елементи и фактографски објаснувања. Прецизност и јасност на доказните материјали. Се она што го имате на располагање морате да и го направите достапно и разбирливо за публиката. Посочете ги доказите.

10. Новинарско истражување во секојдневното новинарство. Најдете време

Нема определени време за работа на истражувачката сторија. Време ќе морате да си определите за се друго, а за новинарството времето е од будење до заспивање. Понекогаш најзначајните информации или докази ќе ви дојдат вон работното време или за време на секојдневните обврски.

7. ОСНОВНИ АЛАТКИ КОИ СЕ КОРИСТАТ ПРИ ИСТРАЖУВАЧКО НОВИНАРСТВО

Новинарите истражувачи можат да се користат со една или повеќе од овие алатки за истражувачко новинарство, дури и за изготвување на секојдневна сторија.

- Анализа на документи, како што се тужби, пресуди и други правни документи, даночни бази на податоци, владини извештаи, извештаи на регулаторни тела и коорпоративни финансиски поднесоци
- ДАТА бази на јавни податоци
- Истражувањето на технички прашања , вклучувајќи ги надзор на владините и бизнис практики, како и нивните ефекти
- Пребарување на социјални и правни прашања

Пребарување на извори на податоци на кои можете да се претплатите како што е <http://www.lexisnexis.com/en-us/gateway.page>

- Пребарување на бази со бројни официјални интервјуа, но и бази на податоци со информации од така наречени свиркачи (whistleblowers)
- Можете да користите алатки за менаџирање на податоци или преку компјутерски софтвер или преку добро развиен безбеден систем, за да можете да ја градите приказната, но и да имате целосна контрола над истата.

Во Македонија можете да користите online дата бази со Закони и законски процедури, како на пример <http://pravo.org.mk/>

CAR Computer assisted reporting една од најпрактичните алатки за истражувачко новинарство во светот. Нажалост речиси и да не се користи во Македонија

Гледајте и анализирајте ги нумеричките податоци, таму може да пронајдете идеја за приказна или пристап од поинаков агол.

- Усовршете ги способностите за анализирање на бројки, во бројките секогаш може да најдете интересна приказна

8. КРЕИРАЊЕ НА ПРИКАЗНАТА

- Потребно е да се воспостави метод на процесирање на информации, кои што се собрани пред да отпочнете со креирање на приказната.

- Соберети ги сите факти, цитати и идеи и направете проверка дали икаде меѓусебно се контрадикторни.

- Увидете ја разликата помеѓу собраните информации и вистинските докази, конкретно во истражувачката приказна осигурајте се дека аргументите се логични и не ги преувеличувате или не ги минимизирате конкретниот пробле поради невнимателно генерализирано пишување.

- Структурирајте ја вашата приказна во неколку параграфи:

- Малечки приказни кои го групираат целокупниот материјал од еден аспект. Потоа наредете ги параграфите, како би можеле да го прикажете вистинскиот пат на приказната за која сакате да пишувате.

- Користете внимателно одбрани цитати за да додадете вредност на приказната. Никако не смеете да ги вадите цитатите надвор од контекст.

- Напишете најмалку една пробна верзија пред да ја пишувате финалната приказна. Користете ја

пробната верзија за да ги идентификувате предностите и слабостите, како и да испланирате дополнително истражување, нормално доколку е потребно. Може да ви бидат потребни неколку пробни верзии, пред да бидете задоволни со резултатот.

- Јасноста е најважниот квалитет при пишувањето на истражувачката приказна. Доколку немате самодоверба дека сте добар истражувачки новинар, едноставно наредете ги фактите јасно и по одреден редослед.
- Доколку сакате посоефицицирано да ја структурирате приказната, формулите на WALL STREET JOURNAL, HIGH FIVES или PYRAMID функционираат одлично и за истражувачките приказни.
- Ако одлучите да користите пристап на раскажувачко новинарство земете во предвид дека во фокус треба да биде индивидуалната приказна или инцидент, едноставно задржете го вниманието во приказната на суштината, немојте премногу да се расплунувате со не толку битни информации.
- Добриот вовед и заклучок се многу важни. Потрошете повеќе време работејќи на нив. Воведот го поканува читателот или гледачот да ја прочита или изгледа приказната до крај, додека заклучокот го остава крајниот впечаток за вистината.
- Кога пишувате приказна за електронски медиум држете се до видеото и аудио парчињата и пишувате за „увото“. Запомнете вашата публика ќе гледа и слуша, нема да чита, а со тоа

нема да може да се врати назад, па затоа ќе мора структурата и јазикот да ги направите лесно разбирливи. Правилата при изработка на истражувачка сторија за електронски медиум се исти како и за секојдневното известување. Секогаш пишувајте кратки и едноставни реченици за да можат сите да ги разберат. Внимателно избирајте ги тонските парчиња (цитатите), немојте да ги повторувате изјавите со она што го пишувате во текстот и го читате во оф тонот. Подготвената приказна мора да биде динамична за да не им биде досадна на гледачите или слушателите. Кога користите бројки секогаш заокружувајте ги, а за да бидете поуверливи кога сакате да да потенцирате дека навистина сте биле на местото на настанот направете стенд ап во кој ќе кажете една од речениците планирани во истражувачката приказна.

- Приказната пишувана за печатен медиум може да биде објавена на web на ист начин како и во печатениот медиум. Препорачливо е да се измени со цел да се прилагоди кон навиките на посетителите на web порталот. Конкретно поделбата на приказната на помали делови како и обезбедувањето на соодветно соодветно индексирање и линкување ќе ја зголемат нејзината видливост на интернет просторот.
- Искористете ги и социјалните мрежи како помошна алатка за подобра видливост на информацијата. Во Македонија посебно популарен е Facebook кој според неофицијалните податоци има над 600 илјади корисници, а опцијата за таргетиран boost помага конкретната информација да стигне на вистинската адреса. Втор по популарност социјален медиум во Македонија е Twitter, каде можете да го твинете линкот до текстот и така повеќе читатели би ја прочитале истражувачката сторија.

9. ГЕНЕРАЛНИ ПРАВНИ И ЕТИЧКИ ПРИНЦИПИ ВО НОВИНАРСТВОТО

Почитување на вистината и правото на јавноста да дојде до информации се фундаменталните принципи на новинарството. Новинарите пребаруваат, откриваат, снимаат, прашуваат, понекогаш забавуваат, коментираат, но и памтат. Тие ги информираат граѓаните и ја поткрепуваат демократијата. Ја анализираат власта, но истовремено и ја контролираат, но во истото треба да бидат одговорни и отчетни.

Сите новинари без оглед дали работат на секојдневна приказна или се занимаваат со истражувачко новинарство мораат секогаш да се потпираат на следните 10 етички стандарди:

1. Известувајте и интерпретирајте чесно, залагајте се за точност, правичност и откривање на основните факти. Не смеете да ги потиснувате или прикривате релевантните достапни факти и не ја извртувајте вистината.
2. Направете се за да ги имате двете страни, и истите да добијат подеднаква можност за одговор.
3. Непотребно не ставајте акцент базиран на лична перцепција за карактер, раса, етничка припадност, националност, пол, години, сексуална ориентација, семејни односи, религија или физички или интелектуален хендикеп.
4. Не дозволувајте личниот интерес, или било какво верување, посветеност, исплата, подарок да ја поткопа точноста, правичноста или независноста.
5. Откријте ги конфликтите на интерес кои влијаат или можат да влијаат на точноста, чесноста и независноста на новинарството.
6. Не дозволувајте рекламирањето или комерцијална промоција да ја поткопа вашата точност, чесност и независност.
7. Употребете фер, одговорни и чесни средства за да добиете информација. Претставете се себе си и вашиот работодавач пред да побарате интервју за објава. Немојте да ја искористувате ранливоста на некои лица или нивната игнорантност кон медиумите.
8. Користете актуелни аудио-визуелни парчиња кои се точни и вистинити. Секоја манипулација со истите би ги довела читателите, слушателите и гледачите во заблуда.
9. Не правете плагијати.
10. Почитувајте ја туѓата лична тага и желбата за приватност. Новинарите имаат право да се спротивстават присилување или наметнување.

Новинарската слобода е загарантирана и регулирана во интернационалната правна рамка, која гатира значајни права, исто така слободата е загарантирана и со националните правни кодови кои понекогаш и во некои земји знаат да бидат порестриктивни.

Законите за клеветата постојат за да ги заштитат достоинството и репутацијата на индивидуите. Клеветата е прекршок за објавување нешто што може да ја намали репутацијата на некоја личност. За клеветата се одговара и во ситуација кога сте превзеле информација од

друг медиум, сте цитирале некого, или сте нашле на интернет. Вашата клучна одбрана во ваква ситуација би била дека сте ја објавиле вистината во јавноста, но за да не го изгубите случајот на суд морате да имате докази кои би биле валидни во вашата земја.

Чувајте ги сите материјали и докази, како и сведоците за приказната која е или сметате дека би можела да биде предмет на тужба за клевета се додека не измине периодот во кој би можеле да ве тужат.

Сите дури и јавните личности имаат право на приватност. Внимавајте при правењето приказна да не ја преминете црвената линија.

Законите кои постојат за чување на државни тајни со цел национална безбедност, често можат да бидат злоупотребени за намалување на слободата на новинарството.

И секојдневното известување и работењето на истражувачки стории од вас бараат секојдневни одлуки поврзани со етиката и моралот.

Основните принципи за новинарството се: кажете ја вистината, минимизирајте штетата, останете независни и бидете одговорни.

